

КРАЈ РАТА, СРБИ И
СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Volume CXCII

DEPARTMENT OF HISTORICAL SCIENCES

Book 41

THE END OF THE WAR, SERBS AND THE CREATION OF YUGOSLAVIA

Proceedings of the International Conference held on
November 29–30, 2018

E d i t o r

Academician

MIHAILO VOJVODIĆ

BELGRADE 2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Н А У Ч Н И С К У П О В И

Књига СХСII

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА

Књига 41

КРАЈ РАТА, СРБИ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Зборник радова са међународног научног скупа
одржаног 29–30. новембра 2018.

У р е д н и к

академик

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ

БЕОГРАД 2021

Издаје
Српска академија наука и уметности
Кнеза Михаила 35, Београд

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектор
Тања Рончевић

Коректор
Рајка Павловић

Тираж 500 примерака

Штампа
Планета ѝриниј, Београд

ISBN 978-86-7025-908-9

© Српска академија наука и уметности 2021

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Василије Ђ. Крстић

Михаило Војводић

Љубодраг Димић

Славенко Терзић

Мира Радојевић

Милан Терзић

Александар Растовић

САДРЖАЈ

Михаило Војводић ПРЕДГОВОР	13
Михаило Војводић ИЗ САВЕТОДАВНОГ ОДБОРА ФРАНЦУСКЕ ВЛАДЕ: ЕМИЛ ОМАН О ЈАДРАНСКОМ И МАКЕДОНСКОМ ПИТАЊУ 1918. ГОДИНЕ	15
Mihailo Vojvodić FROM FRENCH GOVERNMENT'S ADVISORY BOARD: EMILE HAUMANT ON ADRIATIC AND MACEDONIAN QUESTION IN 1918	24
Зоран Лакић ОСЛОБОЂЕЊЕ И УЈЕДИЊЕЊЕ 1918. ГОДИНЕ ИСТОРИЈСКИ ПОДУХВАТ (ЗАВЈЕТ И ЦИЉ)	25
Zoran Lakić LIBERATION AND UNIFICATION IN 1918 HISTORICAL UNDERTAKING (OATH AND GOAL)	31
Славенко Терзић ВЕЛИКА НАРОДНА СКУПШТИНА СРПСКОГ НАРОДА У ЦРНОЈ ГОРИ 1918. ГОДИНЕ	33
Slavenko Terzić GREAT NATIONAL ASSEMBLY OF THE SERB PEOPLE IN MONTENEGRO IN 1918	41
Љубодраг Димић СРПСКА ИСТОРИОГРАФИЈА О ЗАВРШЕТКУ ВЕЛИКОГ РАТА И ФОРМИРАЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ (1918–1941)	43
Ljubodrag Dimić SERBIAN HISTORIOGRAPHY ON THE END OF THE GREAT WAR AND FORMING OF YUGOSLAV STATE (1918–1941)	70
Мирослав Перишић О ОДГОВОРНОСТИ ЗА АТЕНТАТ У САРАЈЕВУ У СВЕТЛУ ИСТОРИЈСКИХ ИЗВОРА	73
Miroslav Perišić ON RESPONSIBILITY FOR THE SARAJEVO ASSASSINATION IN THE LIGHT OF HISTORICAL SOURCES	84

Љубинка Трговчевић ЈУГОСЛАВИЈА, ДА ИЛИ НЕ? СРПСКА ИНТЕЛЕКТУАЛНА ЕЛИТА И УЈЕДИЊЕЊЕ 1918. ГОДИНЕ	85
Ljubinka Trgovčević YUGOSLAVIA, YES OR NO? SERBIAN INTELLECTUAL ELITE AND THE 1918 UNIFICATION	96
Мира Радојевић СРПСКА ИНТЕЛЕКТУАЛНА ЕЛИТА О ФЕДЕРАЛИСТИЧКОМ УРЕЂЕЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ (1914–1918).....	97
Mira Radojević SERBIAN INTELLECTUAL ELITE ON FEDERALISTIC ORGANIZATION OF THE YUGOSLAV STATE (1914–1918)	124
Ю. А. Петров РОССИЯ И ОКОНЧАНИЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ, 1918–1922.	125
Јуриј Александрович Петров РУСИЈА И КРАЈ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА, 1918–1922.	137
Војислав Г. Павловић МЕЂУНАРОДНИ КОНТЕКСТ У КОМЕ ЈЕ СТВОРЕНА КРАЉЕВИНА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА	139
Vojislav G. Pavlović INTERNATIONAL CONTEXT IN WHICH KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES WAS CREATED.....	151
Никола Б. Поповић АНТАНТА И ПИТАЊЕ РАЗБИЈАЊА АУСТРОУГАРСКЕ 1918.....	153
Nikola B. Popović ENTANTE AND THE QUESTION OF BREAKUP OF AUSTRIA-HUNGARY IN 1918.....	175
Arpad Hornyak THE BEGINNINGS OF THE HUNGARIAN-YUGOSLAV DIPLOMATIC RELATIONS AFTER THE END OF THE WORLD WAR I.....	177
Арпад Хорњак ПОЧЕЦИ МАЂАРСКО-ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ДИПЛОМАТСКИХ ОДНОСА ПО ЗАВРШЕТКУ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА	186
Александар Растовић ЈУГОСЛОВЕНСКО ПИТАЊЕ У БРИТАНСКОМ ПАРЛАМЕНТУ 1917–1920. ГОДИНЕ	189
Aleksandar Rastović YUGOSLAV QUESTION IN THE BRITISH PARLIAMENT 1917–1920	204

Никола Жутић	
ИДЕЈА ВЕЛИКЕ СРБИЈЕ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	205
Nikola Žutić	
THE IDEA OF GREATER SERBIA AND FORMING OF YUGOSLAVIA	220
Бранко Бешлин	
НЕМЦИ У СРЕМУ, БАЧКОЈ И БАНАТУ	
И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ	221
Branko Bešlin	
THE GERMANS IN SYRMIA, VAČKA AND BANAT	
AND FORMING OF YUGOSLAVIA.....	232
Гордана Илић Марковић	
ФОРМИРАЊЕ ДРЖАВНОГ ИДЕНТИТЕТА У МЕЂУРАТНОМ	
ПЕРИОДУ У КРАЉЕВИНИ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА	
И РЕПУБЛИЦИ АУСТРИЈИ	233
Gordana Ilić Marković	
DIE HERAUSBILDUNG STAATLICHER IDENTITÄT IN DER	
ZWISCHENKRIEGSZEIT IM KÖNIGREICH DER SERBEN, KROATEN UND	
SLOWENEN UND IN DER REPUBLIK ÖSTERREICH	248
Александар Животић	
ДОПРИНОС СРПСКЕ ВОЈСКЕ САВЕЗНИЧКОЈ ПОБЕДИ	
У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ	249
Aleksandar Životić	
CONTRIBUTION OF THE SERBIAN ARMY TO THE ALLIES' VICTORY	
IN THE WORLD WAR I.....	261
Елена Кострикова	
ВКЛАД РУССКОГО ВОЕННОГО КОНТИНГЕНТА	
В ОБЩУЮ ПОБЕДУ НА САЛОНИКСКОМ ФРОНТЕ.....	263
Елена Кострикова	
ДОПРИНОС РУССКОГ ВОЈНОГ КОНТИГЕНТА	
ЗАЈЕДНИЧКОЈ ПОБЕДИ НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ.....	277
Милан Терзић	
СРПСКА УСТАНИЧКА АКЦИЈА ЗА ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈУ СНАГА	
ЦЕНТРАЛНИХ СИЛА НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ	279
Milan Terzić	
SERBIAN INSURGENCY ACTIONS FOR DESTABILIZATION	
OF THE CENTRAL POWERS' FORCES ON THE MACEDONIAN FRONT	287
Далибор Денда	
ДОБРОВОЉЦИ У ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА	
СРПСКЕ ВОЈСКЕ 1918. ГОДИНЕ	289
Dalibor Denda	
VOLUNTEER CORPS IN THE FINAL OPERATIONS	
OF THE SERBIAN ARMY IN 1918	299

Горан Латиновић СРПСКА ВОЈСКА И ОСЛОБОЂЕЊЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ 1918.	301
Goran Latinović THE SERBIAN ARMY AND THE LIBERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN 1918.....	319
Миљан Милкић СРПСКА ВОЈНИЧКА ТРАДИЦИЈА И СТВАРАЊЕ ВОЈСКЕ КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА 1918. ГОДИНЕ.....	321
Miljan Milkić SERBIAN MILITARY TRADITION AND FORMING OF THE ARMY OF SERBS, CROATS AND SLOVENES IN 1918.....	335
Боривоје Милошевић ВЈЕРСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ	337
Borivoje Milošević RELIGIOUS COMMUNITIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE ESTABLISHMENT OF THE YUGOSLAV STATE.....	351
Јована Шалјић Ратковић ИСЛАМСКА ЗАЈЕДНИЦА И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ.....	353
Jovana Šaljić Ratković ISLAMIC COMMUNITY AND THE CREATION OF YUGOSLAV STATEI	369
Владислав Пузовић ПОСЛЕДИЦЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА НА СРПСКО-РУСКЕ БОГОСЛОВСКО-АКАДЕМСКЕ ВЕЗЕ.....	371
Vladislav Puzovic CONSEQUENCES OF THE WORD WAR I ON SERBIAN-RUSSIAN THEOLOGICAL ACADEMIA RELATIONSHIPS.....	382
Милош Ковић ТОМАШ ГАРИГ МАСАРИК И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	385
Miloš Ković TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK AND THE CREATION OF THE YUGOSLAV STATE.....	419
Владан Виријевић РЕПАТРИЈАЦИЈА СРПСКИХ ВОЈНИХ ЗАРОБЉЕНИКА ИЗ ОСМАНСКЕ ИМПЕРИЈЕ ПОСЛЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА	421
Vladan Virijević REPATRIATION OF SERBIAN PRISONERS FROM THE OTTOMAN EMPIRE AFTER THE FIRST WORLD WAR.....	433

Биљана Вучетић “SERBIA SURRENDERS ONLY TO GOD” АМЕРИЧКИ ЦРВЕНИ КРСТ И СРБИЈА, 1916–1919. ГОДИНЕ	435
Biljana Vučetić „SERBIA SURRENDERS ONLY TO GOD” THE AMERICAN RED CROSS AND SERBIA (1916–1919)	448
Драган Бакић РЕГЕНТ АЛЕКСАНДАР И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ	449
Dragan Bakić REGENT ALEXANDER AND THE CREATION OF YUGOSLAVIA	467
Ђорђе Ђурић ПРЕДСЕДНИК СКА ЈОВАН ЖУЈОВИЋ О УЈЕДИЊЕЊУ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА	469
Đorđe Đurić JOVAN ŽUJOVIĆ, PRESIDENT OF THE RSA, ON UNIFICATION OF THE SOUTH SLAVS	479
Борис Милосављевић СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ НА КОНФЕРЕНЦИЈИ МИРА У ПАРИЗУ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ	481
Boris Milosavljević SLOBODAN JOVANOVIĆ AT THE PARIS PEACE CONFERENCE AND THE FORMATION OF THE YUGOSLAV STATE	499
Љубомирка Кркљуш О НЕКИМ ПИТАЊИМА ПРАВНОГ СУБЈЕКТИВИТЕТА ЧИНИЛАЦА УЈЕДИЊЕЊА 1. ДЕЦЕМБРА 1918. ГОДИНЕ	501
Ljubomirka Krkljuš ON SOME QUESTIONS OF LEGAL SUBJECTIVITY OF THE FACTORS OF THE DECEMBER 1, 1918 UNIFICATION	509
Душко Топаловић ПИТАЊЕ ПРИЗНАЊА КРАЉЕВСТВА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА ОД СТРАНЕ СКАНДИНАВСКИХ КРАЉЕВИНА: ДАНСКЕ, НОРВЕШКЕ И ШВЕДСКЕ	511
Duško Topalović QUESTION OF RECOGNITION OF THE KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES BY THE SCANDINAVIAN KINGDOMS: DENMARK, NORWAY AND SWEDEN	518
Мирјана Стефановски ВЛАДАЛАЧКА ВЛАСТ ПО УСТАВНОМ ПРОЈЕКТУ ХРВАТСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ	519
Mirjana Stefanovski RULING AUTHORITY AS PER CONSTITUTIONAL PROJECT OF THE CROATIAN COMMUNITY	535

Првослав Радић ФИЛОЛОШКА ПАРАДИГМА ВУКА КАРАЏИЋА О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ЈУГОСЛОВЕНСКА ИДЕОЛОГИЈА	537
Prvoslav Radić VUK KARADŽIĆ'S PARADIGM OF THE SERB LANGUAGE AND YUGOSLAV IDEOLOGY	551
Горана Раичевић СРПСКА КЊИЖЕВНА АВАНГАРДА И ИДЕЈА ЈУГОСЛОВЕНСТВА	553
Gorana Raičević SERBIAN LITERARY AVANT-GARDE AND THE IDEA OF YUGOSLAVISM	566
Александар М. Милановић СРПСКО СТАНОВИШТЕ У ЈЕЗИЧКОЈ ПОЛИТИЦИ ПРИ СТВАРАЊУ ЈУГОСЛАВИЈЕ	567
Aleksandar M. Milanović SERBIAN POSITION IN LANGUAGE POLICY AT THE TIME OF CREATION OF YUGOSLAVIA	582
Рајна Драгићевић УТИЦАЈ СХВАТАЊА АЛЕКСАНДРА БЕЛИЋА О ЈУЖНОСЛОВЕНСКОМ ПИТАЊУ НА КОНЦЕПЦИЈУ РЕЧНИКА САНУ	583
Rajna Dragičević THE INFLUENCE OF ALEKSANDAR BELIĆ' VIEW OF THE SOUTH SLAVIC ISSUE ON THE CONCEPT OF THE SANU DICTIONARY	592
Ненад Николић ПРОБЛЕМАТИКА СРПСТВА И ЈУГОСЛОВЕНСТВА У КЊИЖЕВНОЈ ИСТОРИЈИ ПАВЛА ПОПОВИЋА	593
Nenad Nikolić THE PROBLEMS OF SERBIAN AND YUGOSLAV IDEAS IN PAVLE POPOVIĆ'S LITERARY HISTORY	605
Мирослав Радивојевић ПРОМЕНЕ У РУСИЈИ И СТВАРАЊЕ ДРЖАВЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА – ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ	607
Miroslav Radivojević THE CHANGES IN RUSSIA AND CREATION THE STATE OF SERBS, CROATS AND SLOVENES – CONTRIBUTION TO THE RESEARCH.....	618
Љубинка Шкодрић КРАЈ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА И СУДБИНА АРХИВСКЕ ГРАЂЕ ДРЖАВНЕ АРХИВЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ	621
Ljubinka Škodrić END OF THE WORLD WAR I AND THE FATE OF ARCHIVAL MATERIAL OF NATIONAL ARCHIVE OF THE KINGDOM OF SERBIA.....	635

Александар Марковић ГРАЂА АРХИВА СРБИЈЕ О УЈЕДИЊЕЊУ И СТВАРАЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ 1914–1918.....	637
Aleksandar Marković ARCHIVAL MATERIAL OF THE ARCHIVE OF SERBIA ON UNIFICATION AND FORMING OF THE YUGOSLAV STATE 1914–1918.....	654
Слободан Бјелица ПЕРЦЕПЦИЈА ОСЛОБОЂЕЊА И УЈЕДИЊЕЊА 1918. У ВОЈВОЂАНСКОЈ МЕЂУРАТНОЈ ЈАВНОСТИ	655
Slobodan Bjelica PERCEPTION OF LIBERATION AND THE 1918 UNIFICATION IN VOJVODINA'S INTER-WAR PUBLIC	666

ФИЛОЛОШКА ПАРАДИГМА ВУКА КАРАЦИЋА О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ЈУГОСЛОВЕНСКА ИДЕОЛОГИЈА

У периоду до стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца

ПРВОСЛАВ РАДИЋ*

А п с т р а к т. – Јачајући од краја XIX столећа, југословенска идеологија је све више потискивала учење В. Караџића о српском језику и његовим дијалектима, своди га на прилично магловиту представу о заједничком „српско-хрватско(-словеначко)м” језику. Напуштање караџићевске парадигме о распрострањености српског језика дошло је с промењеним друштвено-политичким условима и тежњама за формирањем заједничке државе Срба и Хрвата (те и Словенаца), чији је вишедеценијски представник у лингвистици био А. Белић. Штета по српске интересе у овим питањима, као и по србистичку науку, постаће временом немерљива и имаће одраза на многа друштвена питања српскога народа, укључујући и она везана за савремени тренутак.

Кључне речи: српски језик, дијалектологија, В. Караџић, А. Белић, југословенска идеологија, Први светски рат

1. УВОД: В. КАРАЦИЋ И ПИТАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ РАСПРОСТРАЊЕНОСТИ

Крајем XVIII и почетком XIX столећа отпочео је у српском народу период националног јачања и државног осамостаљивања, што се у првом реду односило на србијанске области. Као на европској друштвенополитичкој сцени, и међу Србима тога времена сматрало се да су национална и културна питања чврсто повезана и међусобно прожета, па се српски народ паралелно с борбом за ослобођење од османлијског завојевача борио и за темељиту културну реформу, пре свега стварање новог књижевног језика и правописа. Учесник у обема овим српским бунама, мада много више у овој другој, био је Вук Стефановић Караџић. Он је од самих својих филолошких почетака исказивао снажан интерес за утврђивање територијалних домета српскога народа, при чему му је најстаменији критериј у том послу, као и у европској филологији тога времена (на пример немачкој), био језик.¹ Караџић је управо вођен руком европских филолога, својих учитеља, ментора

* Филолошки факултет, Универзитет у Београду, имејл: prvoslavr@yahoo.com

¹ И у доцнијим временима (исп. Sosir 1996: 43) језик ће остати један од главних носилаца националне препознатљивости.

и пријатеља (Ј. Копитар, П. Шафарик, Ф. Миклошич и др.), оваква сазнања преносио на српски терен и српско језичко и национално питање, често се непосредно ослањајући на њихово виђење српског језичког простора (исп. Radić 2015).

Иако је своје дијалектолошке класификације српског језика Караџић временом унеколико мењао и допуњавао, уз сазнања да има и области из којих нема довољно података (нпр. Македонија, Албанија), он углавном није мењао свој основни став, изнет и у студији *Срби сви и свуда* (Караџић 1849: 129–130).² Аутор овде бележи да се српским језиком говори на широким средњојужнословенским просторима, у Србији, Босни, Херцеговини, Црној Гори, Срему, Банату и Бачкој, на простору од Осиека до Сентандреје, у Славонији, Хрватској, Далмацији, у приморским крајевима од Трста до Бојане, – у оним областима које ће у будућим временима, свакако не случајно, све чешће бити именоване анационалним лингвистичким терминима, пре свега као тзв. штокавски дијалекат (исп. фус. 2). То је област коју тада настањују припадници различитих вера (у тадашњој терминологији, „закона Грчкога”, „закона Турскога” и „закона Римскога”), при чему се део овог становништва идентитетски опредељивао (и) према регионалној припадности, као *Славонци*, *Босанци* (или *Бошњаци*), *Далмајинци*, *Дубровчани*, али и *Буњевци* (Бачка), *Шокици* (Срем, Славонија и Хрватска), *Лашини* (Дубровник, Бока) и др. (Исто: 130). На овом језичком простору Караџић на југу издваја *ијекавско* (тј. „јужно”) наречје, које би волео да постане књижевно, на истоку *екавско*, које задире у западне бугарске области, а на западу *икавско*.

Не мешајући лингвистички и конфесионални критериј, а полазећи пре свега од лингвистичке препознатљивости српског дијасистема, Караџић, дакле, поред екавице и ијекавице, укључује и икавске говоре у српски језик, иако је српски православни живаљ у овом дијалекту био мање заступљен у односу на друга два дијалекта. То је свакако било на линији лингвистичког погледа на ова питања Франца Миклошича (1813–1891), професора катедре за словенску филологију у Бечу и творца упоредне граматике словенских језика. Јер и три деценије после објављивања овог Караџићевог чланка, када Караџића више није било међу живима, Миклошич ће истицати да српском језику припада и икавска област (као део „штокавице”), јер „Икавци [...] нису сви Хрвати, чакавци;³ има икаваца који чисто српски говоре, само што старословенско Ћ замењују са и. Ови, наиме, имају исте народне обичаје као

² По Караџићевим речима, овај је текст написан још 1836. год., а вредна је пажње чињеница да ова година представља и време званичног датирања тзв. илирског покрета у Хрвата, који је, поред општих идеја о потреби јужнословенских повезивања, у првом реду за циљ имао културно и политичко обједињавање расутог католичког живља српског језика под хрватским именом. У позадини овог покрета вероватно се налазила аустријска експанзионистичка политика према истоку (исп. Екмечић 2011: 225), а у овом гнезду се, по свему судећи, укоренила и идеја о подвођењу назива српски језик под анационални лингвоним, или онај који је укључивао (и) хрватско име.

³ Види се да овде још увек не учествује тзв. кајавско наречје (са својом главнином на правцу Загреб – Вараждин – Крижевци), које се тада сматрало делом словеначког језичког простора.

и Срби” (Миклошић 1879: 201). Миклошић је, како се и из овога види, српски и хрватски посматрао као различите језике, у вези с чим се противи и лингвониму „српски или хрватски” (/ „хрватски или српски” и сл., исп. фус. 2), који се у то време уобичајава на делу средњојужнословенске области, сматрајући га лингвистички погрешним (Исто). Тај тзв. филолошки метод у омеђавању језика, по Миклошићу, не треба мешати с политичким тежњама српског и хрватског народа за заједништвом (Исто: 202), што се могло препознати већ у Копитаровом приступу овим питањима.

Из овог примера, као и из многих других (нпр. Ј. Добровски, П. Шафарик), може се закључити да увид у европску филологију тога времена показује да се у њој српски од хрватског језика прилично јасно разликовао, свакако јасније него, на пример, српски од бугарског.

2. СРПСКА ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈА НА РАЗМЕЂИ ВЕКОВА: У ОГЛЕДАЛУ ВЕШТАЧКИХ СРПСКО-ХРВАТСКИХ ИНТЕГРАТИВНИХ ПРОЦЕСА

У време јачања србијанске државе, укљештене између Отоманске и Аустроугарске царевине, империјџа које су чинили конгломерати разнородних народа, јављају се на европској политичкој сцени тежње за формирањем националних држава (принцип народности). То налази плодно тле и међу српским народом, чији су многи делови и на почетку XX столећа били под туђом влашћу, пре свега Османлија на истоку и Аустроугара на западу. Утолико пре што је у међувремену одмакао и процес прихватања српског језика за књижевни међу Хрватима,⁴ што је у делу српске интелигенције стварало утисак да ће се тада малобројни хрватски народ, пре или касније, окупити око српског националног језгра (Костић 1964: 69–70, исп. Šerić 1960: 486–488, 490). Отуда се у западнојужнословенској области питања језичког па и етничког разграничења између Срба и Хрвата, иначе блиских јужнословенских народа, у еуфорији због могућег будућег заједништва, надаље почињу представљати сувишним и превазиђеним, иако су већ прва неслагања око именовања тог, наводно, заједничког језика, као и нације, остала да до краја тврдоглаво сведоче о промашености пројекта планираног политичког јединства. Очито је заједнички књижевни језик, који је по Ст. Новаковићу постао „највећи створ *југословенској* покрета XIX века” (према Џамбазовски 1963–1965: 153, курз. П.Р.), и култ који се око њега стварао, као политички пројекат изнуђивао многа заједничка српско-хрватска решења, па и виђења дијалекатске карте средњојужнословенске области. У оваквим условима Караџићева и Миклошичева филолошка парадигма, посебно у делу који се

⁴ Тумачећи прилике на западу и услове у којима је настао илирски покрет, Ст. Новаковић, не без ослонца на Караџићево учење, пише: „Књижевници из краљевине Хрватске напустише загорски говор своје краљевине и престонице њене Загреба и примише говор *српски или шћокавски*, којим је говорило толико и православне и католичке браће по Славонији, Далмацији и Босни, осим осталих покрајина” (Новаковић 1871: 297, курз. П.Р.). Новаковић ће у том смислу у својим радовима водити рачуна о дистинкцији између „Срба западне цркве” и „Хрвата”.

односио на Србе и Хрвате, тачније на размеђење српског од хрватског језика, почела је да слаби. Тако ће карловачки професор Јован Живановић (1841–1916), следбеник Ђ. Даничића, заступати парадигму о заједничком народном језику Срба и Хрвата, с тек понешто трагова Караџићева приступа. Он, на пример, дели „српски језик” на: а) „коренити хрватски или тако звани чакавски дијалекат, којим говоре Хрвати” („на гдјекојим обалама и на свијем острвима јадранскога мора осим онијех око Дубровника [...]”), б) „српски дијалекат” („западни”, „јужни” и „источни говор”) и в) „старо-српски дијалекат” (Албанија, Македонија до Струме) (Живановић 1888: 188–189, исп. фус. 3).

Живановић свакако није био основоположник овакве парадигме о српском дијалекатском простору, јер је она била и део европског виђења овога питања.⁵ То се, уосталом, није суштински разликовало ни од ставова хрватског филолога Ватрослава Јагића (1838–1923), који је, на пример, у начелу заступао тезу о јединству српско-хрватског („штокавско-чакавског”) дијасистема, чиме се супротставио Миклошич–Караџићевом језичком виђењу. Јагић ово јединство посматра као органску целину и то у хронолошко-хијерархијском односу: млађа „штокавица” је тек развојна фаза старије „чакавице”. То замишљено органско јединство *из прошлости*, пројектовано за потребе *савременој* „језичког заједништва”, које, наводно, није ни потребно посебно оптерећивати питањем одговарајућег лингвонима, омогућило је да се читава средњојужнословенска област, заједно с далматинским оточјем, поново (у духу илиризма, исп. фус. 2) почне посматрати интегрално, као један језик, макар и за једне под именом *српски*, а за друге под именом *хрватски*.⁶ Наравно, ова друга могућност је нарочито била привлачна Хрватима: „Јагић је већ 1864 – остало је забележено – исправно учио своје гимназијалце, да је 'такo звано наређење чакавско' 'старији хрватски језик', а 'штокавско наређење' [тј. српски језик] да је новји хрватски језик” (Skok 1949: 49). Док је то широм отворило врата хрватским експанзионистичким идејама, паралелно је с тиме негован и помирљив став да се овим омогућује да се говори о два племена истог народа, па је за Јагића то углавном „hrvatsko-srbski narod”, док за Н. Нодила чак „Srbi jesu što i Hrvati, а Hrvati što i Srbi” (Nodilo 1885–1890: 2). Чинило се да је таква врста унификације, потпомогнута представама о јужнословенском расном јединству (у које је само бугарски народ било тешко укључити!), била добра основа за могуће стварање снажне националне државе на јужнословенском западу.⁷

⁵ Тако је, нпр., и у *Великој ојшћој енциклопедији* П. Ларуса (1875) оперисано „општим именом Срба” под које се подводе Хрвати и хрватски језик као „један искварени дијалекат српскога” (према Костић 1964: 25). Овде се српски језик дели на херцеговачки, рашки, сремски и хрватски дијалекат (Исто). Иначе, теза о хрватском („чакавском”) као могућем делу некадашњег српског језичког (и етничког) простора била је позната и В. Караџићу (1849: 140), а о томе у новије време пишу и други српски аутори.

⁶ Исп. „Neka se zove na istoku srpski, na zapadu hrvatski” (Јагић 1900: 287).

⁷ Данас се, пак, чини да је за многе на западној страни ово било тек куповање времена до неке потоње поделе на српско и хрватско која ће Хрватима у потпуности одговорати (исп.

Међутим, кост у грлу овој филолошкој пројекцији било је и остало то што се потпуно језичко-национално поистовећење (уједначење) у оквирима овог „заједничког” дијалектолошког приступа у Срба и Хрвата није могло постићи. Јер, ако је Хрвата у „штокавском” језичком корпусу тада и било (тачније: почињало да их бива), Срба међу „чакавцима” (као и „кајкавцима”) није било ни тада ни касније. Но, на делу су на обема странама доминантни били интегративистички приступи који су вероватно у име културног па и будућег политичког „братства и јединства” унапред разводњавали и релативизовали српско-хрватске етничке и језичке размеђе, чини се, ипак, с различитих позиција и с различитим циљевима. У таквим се условима отпор нарастајућој србкroatистичкој научнополитичкој парадигми међу Србима постепено гасио. Међу последњим тадашњим браниоцима Миклошич–Караџићевог филолошког учења о српском и хрватском као различитим народним језицима био је Љубомир Стојановић (1860–1930), који је тврдио да је дијалекат којим се Хрвати „труде да говоре и пишу у Загребу, дијалекат *српски*” (Стојановић 1896: 377).⁸ Но, он види и да су у међувремену у процесима националне кодификације на снагу ступили други, нелингвистички критерији, те да се то питање „шта је чије” сада „компликује”, „нарочито тиме, што је *сага* књижевни језик и оних што се зову *Срби* и оних што се зову *Хрвати* један исти” (Исто: 375). У томе Стојановић препознаје посебну улогу илирског покрета (исп. фус. 2), јер: „до илирског покрета није било човека који је тако говорио и писао а да се Хрватом називао; напротив тим дијалектом говоре Херцеговци, народ који се од старине само Србима називао. Ко би хтео тај дијалекат звати хрватским зато, што у најновије време има Херцеговаца Хрвата, могао би га са већим правом назвати и турским, јер има још више Херцеговаца који себе Турцима називају, и то не од скора већ од три-четири стотине година” (Исто: 377).

Стојановић, дакле, јасно указује на то да ова питања престају више бивати у домену науке, те да све више припадају политици, што значи да ће Миклошич–Караџићева парадигма зарад југословенства бити запостављена, остављена на српском филолошком сметлишту.

3. ПРЕД ПРВИМ СВЕТСКИМ РАТОМ: СРПСКИ ЈЕЗИК У ИНТЕГРАТИВИСТИЧКОЈ ВИЗУРИ А. БЕЛИЋА И Ј. СКЕРЛИЋА

У србистици је почетак XX stoleћа, као уосталом и читава његова прва половина, био обележен научном и друштвеном делатношћу Александра Белића (1876–1960), који је остао на линији Јагићеве филолошке парадигме и заједничког „српскохрватског” језика. У Белићевој студији

фус. 31).

⁸ Овакве лингвистичке процене о језичкој различитости, као и отежаном усвајању (српског) књижевног језика код знатног дела Хрвата, могу се потом наћи код Ј. Скерлића, А. Белића и др., и оне су, у основи, на линији Караџићева учења.

на руском језику под насловом *Диалектолоическая карта сербског языка* (Санктпетербургъ 1905,⁹ с приложеном картом), иако је она писана с циљем утврђивања „дијалекатских граница српских говора” (Белић 1905: 7), већ на почетку се указује на то да је од најранијег времена српски језик („опште-српски језик”, исп. фус. 5) подељен „на два основна говора која се негде у прошлости подударају, *чакавски* и *штокавски*” (Исто: 11). Тако су овим интегративистичким приступом, слично Живановићевом поступку (в. 2), у српски језик равноправно укључени и „чакавски дијалекти” (у легенди на карти под: „Островско-истрийскій” и „Хорватскій”).¹⁰ У оквиру овако замишљеног језичког простора, по Белићу ће „главни српски дијалекти” бити распрострањени од Белограчка и Софије на истоку (Р. Бугарска), преко кумановске и кратовске области на југоистоку (Р. Македонија),¹¹ до „кајкавског” дијалекта на западу, који је „мешовити говор, словеначко-српски у чијој основи је словеначки дијалекат” (Исто: 11, исп. фус. 3).

Белићевим радом наставља се, дакле, удаљавање од Караџићева и Миклошичева језичког приступа којим је „штокавица” узимана за српски језик, а „чакавица” (евентуално и „кајкавица”) сматрана хрватским језиком. Белић ће, додуше, ослањајући се на релативност појмова *језик* и *дијалекат* у њиховом међуодносу, покушати да у тадашњим радовима сачува трагове караџићевског приступа следећим појашњењима: „Дакле се и чакавски (госр. хрватски) дијалекти могу називати и чакавским (госр. хрватским) језиком, када се тиме хоће да означи збир њихових *данашњих* особина, али кад се испитује њихов однос према штокавским дијалектима и нађе, да су они образовали *некада* језичку заједницу с њима, тада је назив 'језик' нетачан” (Белић 1901: 37, курз. П.Р.). Врло је занимљива додатна ауторова аргументација о томе зашто је „особито [...] нетачан у овоме смислу назив хрватски језик” (Исто: 38). По аутору, језик „којим данас говоре они што се Хрватима зову, није исти свугде, већ представља два различна дијалекта (чакавски и погранични кајкавски) јако измешана са трећим (штокавским)” (Исто). Белић, очито, разуме да би са *савременој* дијалектолошког аспекта језик „којим

⁹ На сепарату стоји 1905. год., док се на часопису налази година 1906.

¹⁰ Иако је Белић овде неговао појам „општесрпског” језика, где је прибацио и хрватску „чакавицу”, у пракси је то могло личити и на инсталирање „опстехрватског” језичког дијасистема, чији је тек један сегмент припадао српском идиому. Белић је, нпр., опседнут Јагићевом филолошком величином, још почетком ХХ ст., вероватно не случајно управо у години Анексионе кризе, прихватио Јагићеву поделу „штокавице” на источну и западну (Јагић 1908: 294, исп. 501–502), којом је заправо домет хрватског језика требало проширити далеко на исток, а најмање до дринске области. Овакав приступ ће имати одраза на књижевнојезичком плану у потоњим временима, те је таква једна подела требало да буде зацементирана у време СФР Југославије тзв. Новосадским договором (1954). Овај договор је покушао да за представника књижевнојезичке ијекавице постави „кајкавски” Загреб (!), а екавице Београд, – а један од првих његових потписника био је Белић.

¹¹ О Белићевом односу према тзв. македонском питању, који је такође био уско повезан с постојећим (или предстојећим) политичким кретањима, в. нпр. Радић 2012.

данас говоре они што се Хрватима зову” морао, у ствари, подразумевати три језика,¹² те му се чини логичнијим да се тај језик, под окриљем неког општег идиома (исп. „српски (или хрватски) језик”, „српско-хрватски језик”, Исто), дели на три дијалекта.¹³ У сваком случају, и поред одређених спона које подсећају на Караџићев приступ овом питању, Белићева категорија српског, тј. „општесрпског језика” тежи да се базира на чврстој српско-хрватској (претежно „штокавско-чакавској”) филолошкој вези, у ствари, на *српско-хрватско-словеначком* језику, с тежњом да се ова веза у датом политичком тренутку можда преобликује и у језик *српско-хрватско-словеначки*.¹⁴ Отуда, код Белића од самог почетка постоји снажан интерес за „чакавске” говоре као кључни елеменат „српскохрватског” језичког конструкта и у том смислу ће аутор поред своје непосредне делатности на истраживању ових несрпских говора ангажовати и генерације млађих српских лингвиста.

Белић није био усамљен у својим ставовима. Јован Скерлић (1877–1914), српски историчар књижевности и књижевни критичар, посебно је био окупиран плановима у вези са српско-хрватским (одн. српско-хрватско-словеначким) културним јединством. Колико је језик у овим питањима доминантна појава, без које се не може разумети никаква културна и национална политика, показује и чињеница да је та спознаја нагнала Скерлића да се позабави и низом језичких питања. „За свакога који уме да мисли и који зна за последње и несумњиве резултате науке, – пише аутор – јасно је да су Срби и Хрвати један исти народ, да је оно што је српско у исто време и хрватско, и обратно: што је хрватско то је и српско, и да је сва наша и народна и књижевна будућност у што бржем и потпунијем међусобном прожимању и саједињавању” (Скерлић 1908: 24). У његовим радовима су, тако, уобичајени изрази „српско-хрватски дијалекти”, „српско-хрватски књижевни језик”, „српско-хрватска књижевност”, као и „српско-хрватски народ”, „српско-хрватска народна особеност” (исп. „Србо-Хрвати и Словенци”) итд. Под изразом „наша браћа римскога закона”, под којим је Караџић подразумевао Србе католике (исп. фус. 4), у Скерлићевим радовима се почињу недвосмислено подразумевати и „чакавци” и „кајкавци” (Скерлић 1913: 342), они који нису ни Срби, ни говорници српскога језика. Паралелно с низом критичких опаски на Караџићев рад, Скерлић је, ипак, показивао тежњу да Караџића подведе под југословенску политичку идеју.

Одушевљен идејом о потреби стварања јединственог књижевног језика код Срба и Хрвата (па и Словенаца), он пред Први светски рат покреће

¹² „Недостатак етничког јединства” у Хрвата „остаће трајно обележје хрватске националне свести” (Екмечић 2011: 450, исп. фус. 1).

¹³ Очито је, по аутору, овде успостављен и својеврсни паралелизам према српској страни, те је због наступајуће лингвистичке неподобности термина хрватски језик, недовољна лингвистичка подобност пренета и на термин српски језик.

¹⁴ Управо ће овим термином, по Уставу из 1921. год., бити именован књижевни језик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Поборника заједничког књижевног језика са Србима и Хрватима било је и међу Словенцима.

анкету (*Анкета о јужном или источном наречју у српско-хрватској књижевности*, 1914),¹⁵ чија је основа био његов програмски чланак, у коме предлаже екавицу¹⁶ и латиницу као обједињујуће чиниоце новог књижевног језика. Док су и Караџићева и Новаковићева иступања о предностима ијекавице или екавице била сагледавана са српској националног становишта (не доводећи у питање опстанак ћирилице код Срба), ово питање је сада у Срба покренуто с наднационалног, југословенској гледишта и носило је нешто другачија решења, односно другачију аргументацију. Ипак, Скерлићев предлог о јединственом словенском књижевном језику на западном Балкану није уродио плодом. Иако је аутор ову идеју вероватно добио од Хрвата, већина тамошњих књижевника ће је одбацити, а касније ће она бити проглашена и унитаристичком („великосрпском”). Предлог је, осим тога, и на српској страни донео неке резултате који се не би могли сматрати повољним по српски национални идентитет. Српска ијекавица, коју су Хрвати пригрлили (в. фус. 30), а коју ће напустити један број српских књижевника ијекаваца, почела се, у односу на екавицу, утемељивати као симбол (ново)хрватства.

Скерлићевим инсистирањем на екавици, која долази из београдског културног и политичког центра (и тзв. београдског стила), настављено је њено уздизање на примарни симбол српства, чиме ће се додатно отворити пут претакању српства у србијанство (исп. фус. 10). То ће чинити штету осталим српским етничким гранама, које остају препуштене нараслим апетитима несрпских културних центара и њихових елита. Предлажући латиницу за заједничко писмо Срба и Хрвата, Скерлић није био обзирнији ни према српској ћириличкој баштини,¹⁷ према којој су чак и поједини Хрвати тада показивали више поштовања. Све то требало је, заправо, да буде својерстан уступак, али и залог будућем српско-хрватском, тј. југословенском јединству.

4. ПРВИ СВЕТСКИ РАТ И БЕЛИЋЕВА ЈУГОСЛОВЕНСКА ЛИНГВИСТИЧКА КОНЦЕПЦИЈА

У време Првог светског рата делатност српске елите усмерена је на припремање атмосфере за уједињење са Србима изван Србије, као и Хрватима и Словенцима. Посебно место у научној литератури која се бави овим

¹⁵ У Анкети ће учествовати знатан број интелектуалаца са српске и хрватске стране, а прилог овој дискусији дао је и А. Белић. Истоветност Белићевог и Скерлићевог лингвистичког погледа упућује на претпоставку о њиховом мање-више усклађеном деловању у вези с овим и сличним питањима.

¹⁶ Северни „чакавски” говори, као и источни „штокавски” су екавски, а екавском се сматра и „кајкавска” област. Бугарска област је поново изостајала из оваквих промишљања, иако њен знатан део није мање „екавски” од, нпр., доброг дела српске, или дела изворне хрватске („чакавске”) области.

¹⁷ Ово ће унеколико најавити злу судбину српске ћирилице у потоњим временима, почев од самих дешавања у Првом светском рату (в. о томе Ковачевић 2016: 287–290).

темама припада Белићевој студији *Србија и јужнословенско њишање*, објављеној у Нишу почетком 1915. године, у жеку рата, који је Белић углавном провео у Италији (в. кратак критички осврт у: Ковачевић 2016: 296–297).¹⁸ Иако је дело у лингвистичком смислу засновано на његовим већ познатим виђењима (в. 3), оно је и својеврсни политички манифест намењен питању уједињења Срба, Хрвата и Словенаца (на чему се у владајућим круговима интензивно радило готово од почетка рата), а који је требало да наводно покаже „како дубоко леже клице српскохрватскога јединства и како је старо питање о једној државној заједници Срба, Хрвата и Словенаца” (Белић 1915: 86).¹⁹ Значај језичког питања у овим пословима потврђује чињеница да је управо прво поглавље Белићеве књиге, под насловом *Јединство српскохрватско са њачке њеднишња језика* (Исто: 87–99), посвећено језику. У првом одељку овог поглавља²⁰ аутор на самом почетку истиче да је језик „несумњиво најјаснији знак једне етничке целине” (Исто: 87),²¹ али се он најчешће труди да ту „етничку целину” назива „српскохрватским народом”, који настањује „српскохрватску област” и говори „српскохрватски језик” (са „штокавским”, „чакавским”, те и „кајкавским дијалектом” унутар себе). Аутор се овде кроз анализу хрватског тројезичја, и критичке осврте на Миклошичев филолошки метод (Исто: 88–89, исп. 3), заправо поново позабавио *хрватским националним њишањем*, које је требало као заокружен пројекат у најбољем светлу понудити Хрватима и унети га у конкретне југословенске планове током рата. Утолико пре што се знало да међу Хрватима није било свеопштег одушевљења за ово уједињење и што су међу њима постојали и другачији планови, па и потхрањиване идеје о хрватском уједињењу с Босном и Херцеговином у оквирима реформисане Аустроугарске монархије. Што се тиче Срба и српског језика у оваквој парадигми, Србима је остајао прилично неидентификован језички простор „штокавице”, коју деле с Хрватима, односно „српскохрватски” идиом, док су Хрвати, поред тог (са Србима заједничког) „српскохрватског”, имали и своје посебне идиоме – у првом реду своју „чакавицу”, а потом и „кајкавицу”, са Загребом као политичким центром (в. фус. 10). И поред уопштених тежњи ка јединству, на помолу је било стварање непринципијелне терминолошке опозиције, одржане

¹⁸ Готово у исто време (по налогу председника владе Н. Пашића) Белић је са Љ. Стојановићем путовао у Русију ради разговора с министром иностраних послова С. Сазоновом, након чега су за њега саставили меморандум *Савремено српско национално њишање*, који објашњава Србијин став у вези с могућим ратним исходима (Берић 1960, посебно 484–497, где је пренет текст Меморандума). Извесне разлике у политичким приступима између Белићеве књиге и Меморандума, у којем је просрпска нота наглашенија, вероватно се могу објаснити различитим срединама којима су дела намењена, али и Стојановићевим учешћем у писању Меморандума (в. 2).

¹⁹ Белић је (с Ј. Цвијићем, С. Јовановићем и др.) био члан Југословенског одбора, створеног 29. августа 1914. године.

²⁰ Његов наслов је: *Практично решење њошња њишања код Срба и Хрватиа. – Даничић и хрватски или српски речник Јуџославенске Академије знан. и уметности* (87–89).

²¹ Додуше, већ у потоњим пасусима пише да је „један од најпоузданијих критеријума за то био [...] језик” (Исто: 89, курз. П.Р.).

готово до данас, – *српскохрватски* (за Србе) : *хрватски* (за Хрвате), иако су лингвистички критерији говорили нешто сасвим друго, заправо супротно: *српски* за Србе, а *српскохрватски* (*хрватскосрпски* и сл.) за Хрвате.

За уграђивање оваквог филолошког виђења српско-хрватских односа Белић сматра подобним Јагићево учење, посебно његова поједина језичка тумачења. Што се више проучавао „чакавски дијалекат”, пише Белић, све се јасније утврђивало да ни у морфологији, ни у лексици, ни у акцентуацији нема ничега „што не би чакавски дијалекат у *нејосредној њрошлости* спајало са штокавским” (Исто: 90, курс. П.Р.). Да је аутор из дневнополитичких и пропагандних потреба забразио у језички историцизам, сведочи и начин на који он овде дефинише лингвоним „српскохрватски”: „Како штокавским дијалектом говоре и Хрвати и Срби, а чакавским само Хрвати, то ја називом српскохрватски језик не означајем штокавско-чакавске дијалекте него *један језик њо њореклу*, чијим данашњим дијалектима говоре они који се називају Србима и Хрватима” (Исто: 91, курс. П.Р.). „Из овога се види – признаје, ипак, Белић – да је назив српскохрватски језик врло релативне вредности.²² Ми њиме називамо групу оних народних говора који при поређењу са оближњим словенским језицима чине *њо своје њореклу целину*” (Исто, курс. П.Р.).²³ Пуно ће труда аутор уложити да у овако зацртану лингвистичку скицу „српскохрватског” укључи и „кајкавски дијалекат”, – „један словеначки дијалекат у Хрватској, северно од Купе”, који је постао „језиком једног дела Хрвата” (Исто: 91). Признање „кајкавског” за „један словеначки дијалекат у Хрватској” значило је управо уважавање филолошког метода, а тај исти метод у „штокавском” случају (у поставци „штокавски” = српски) Белић није био спреман да примени.²⁴ Јер, то би га неминовно вратило Миклошич–Караџићевој парадигми о „штокавици” као (макар доминантно) српском језику, што тек не би било у интересу хрватског националног програма, по којем је „штокавица” улазила у домен посебних хрватских политичких интереса (в. фус. 10, 29).

Белић схвата да је његова хипотетичка конструкција о *некадашњем* језичком јединству прилично слабо место у његовој теорији, те он зато види одступницу у садашњости – на књижевнојезичком плану.²⁵ И кад се према стању народних говора не би могло доказати да они код Срба и Хрвата чине какву целину, пише аутор, – „данас би било ипак изван сваке сумње њихово национално јединство. Јер они данас имају један, заједнички књи-

²² То би могли имати на уму они који на српској страни и данас виде овај лингвоним као најпогодније решење (исп. Радић 2017).

²³ Уз очито мешање синхроније и дијахроније, аутор, дакле, такву „целину по пореклу” није био спреман да прихвати за однос српског према којем другом јужнословенском језику, нпр. према суседном бугарском.

²⁴ Додуше, тек имплицитно, препознаваће се у овој студији да је и српски језик („штокавица”) такође временом постајао језиком једног дела Хрвата.

²⁵ О томе пише у трећем одељку, под насловом *Књижевни језици. – Црквени језик. – Народни дијалекти у књижевности. – Вук Караџић, илирски њокрећ и јединство књижевности језика Срба и Хрватиа* (Исто: 93–96).

жевни језик” (Исто: 93). Белић је, тако, управо према чињеници да Срби и Хрвати имају заједнички *књижевни језик* (тачније да су Хрвати усвојили српски књижевни језик), вољан да заступа тезу о јединственој нацији – или чак наднацији. Он је, дакле, спреман да прихвати легитимитет филолошког метода на нивоу „србохрватства” као наднације и њеног књижевног језика, али не и да прихвати овај приступ на нивоу „српства”, па унеколико и „хрватства”. Аутор, најзад, у (де)градацијском низу за „непобитни доказ” томе да Срби и Хрвати чине један народ наводи и то да они – „по својим жељама, то хоће да буду” (Исто: 93),²⁶ што је несумњиво одраз већ познатих тадашњих ставова о установљењу југословенске државе чију нацију тек треба створити. А стварање тог заједничког књижевног језика аутор ће покушати да објасни Књижевним договором (1850), на којем су учесници предложили „да књижевним језиком Срба и Хрвата буде херцеговачко наречје којим је писао Вук Караџић” (Исто: 95). Тиме је, по Белићу, Караџић „извршио велико уједначавање књижевног језика свих Срба и Хрвата” (Исто: 96). Овакв Белићев приступ, који се подударио са Скерлићевим (в. фус. 15), отворио је пут за непрестано „откривање” духа југословенства у Караџићеву раду, што ће се рабити у читавом југословенском, пре свега комунистичком периоду.

5. ЕПИЛОГ

Гледано с данашње временске раздаљине, могло би се закључити да је српска филолошка елита с пуно несмотрености ушла у југословенски пројекат заједничке државе²⁷ и заједничког „српскохрватског” књижевног и народног језика, иако је она, судећи и према појединим деловима цитиране Белићеве књиге (1915), такође морала знати колико ће тај пут бити трновит и неизванстан. Само од почетка XX столећа до стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца више водећих хрватских филолога је, непосредно или посредно, исказало отпор том уједињењу и испољило спремност да управо преко различитих језичких питања уцењује и подрива идеју о српско-хрватском јединству, пре свега у корист сопствених, често панкroatистичких идеја.²⁸ Тако ће речник Ф. Ивековића и И. Броза (1901), заснован на српском

²⁶ Врло брзо ће се показати да Белићеве процене не могу проћи озбиљнији испит времена, те да су имале само пропагандну вредност. Јер, хрватска страна ће све време бити заокупљена управо питањем свог националног идентитета (исп. фус. 12), што ће, уосталом, као хрватски проблем постојати и на самом крају XX ст. (Екмечић 2011: 551), па и данас.

²⁷ Ту цену је српски народ платио небројеним људским жртвама. Белић пише да је „Српски народ у Србији [...] примио [...] на се тешке и врло сложене обавезе”, те се „мора заложити да од непријатеља отргне све делове напаћене ’Југославије’ [...] Јер Срби, Хрвати и Словенци имаће само тако пуно поверење и пуну љубав према својој ослободитељци, ако се она са истим самопожртвовањем буде борила за сваки део, ако успе да се не ампутира ни најмањи делић народног тела” (Белић 1915: 167, 168).

²⁸ Вредно аналитичко дело које уз доста писаних извора осветљава ове процесе, укључујући и време пре и након стварања Краљевине, написао је М. Окука (Okuka 2006, посебно: 104–188).

лексичком материјалу (В. Караџић, Ђ. Даничић, П. П. Његош, М. Ђ. Милићевић), бити насловљен као *Rječnik hrvatskoga jezika* само из разлога што су га, како пише у *Predgovoru*, „spisali i na svijet izdali Hrvati” (Iveković / Broz 1901: V). То, међутим, није сметало хрватском филологу Т. Маретићу да у вези с објављеном првом огледном свеском Речника СКА (под насловом: *Српски речник књижевнога и народнога језика*, Београд 1913)²⁹ замери ауторима издања, између осталог, и на томе што се у називу речника не налази хрватско име (према РСАНУ-I: XII, исп. фус. 2). Природу односа хрватске политике према Србима у само предвечерје државног уједињења најбоље је представио хрватски филолог Д. Прохаска у вези с питањем о судбини ћирилице у будућој југословенској држави. Он сматра да би српско напуштање ћирилице био доказ о „romirljivosti srpskog mentaliteta”, истичући да су Срби од Хрвата већ добили много таквих доказа: „pjesnici su hrvatski iz doba ilirizma slavili historijske svetinje Srba, pristali su na ijekavštinu,³⁰ pozivali su u svoje sredine Srbe i dali su im pravo, da ostanu Srbima među Hrvatima” (Prohaska 1918: 54, курс. П.Р.). Трагање за хрватским идентитетом, како се види из овог кратког фашисоидног наступа, тек је узимало маха (исп. фус. 26), чему ће цену, углавном, морати да плаћају Срби, посебно они западно од Дрине, којима друштвеноисторијске прилике још нису биле омогућиле стварање сопствене државе и тиме обезбедиле њихову биолошку заштиту пред хрватским освајачким апетитима.

Но, будућа истраживања ће вероватно изнедрити више одговора на питање зашто је српска елита у толикој мери показала немар према сопственом националном становишту у питањима уједињења, и је ли се она у овим питањима могла поставити другачије. Она није могла да не зна да је хрватска страна и за случај уједињења имала планове о заштити свог идентитета, па и о његовој територијалној експанзији под капом југословенства, уз истовремено подривање српских етничких простора широм Балкана – што ће врхунити у комунистичком периоду.³¹ Упркос томе, српска страна је, чини се, из одређених разлога била спремна на трпељивост и различите уступке,

²⁹ Идеја о издавању Академијиног *Речника народнога књижевнога језика српског* званично је потекла од Ст. Новаковића (1888), а с концепцијом речника се од самог почетка није слагао В. Јагић. Он је сматрао да србијанска страна „одвећ рано” приступа нормативистичким пословима ове врсте, те да је најбоље да остане на пословима скупљања дијалекатског материјала, пре свега у Србији (!), што је и отворено изнео у писму упућеном Новаковићу (према Добрашиновић 1995: 358).

³⁰ Знатан број Хрвата је најпре отворено признавао да је ијекавица типично српска језичка одлика.

³¹ Тешко је отети се утиску да се релевантна маса хрватске елите циљно везивала не само за конфесионално (католичко) усмерење од којег је очекивала највећу добит, већ и за идеологије и покрете који су јој у датом тренутку могли обезбедити делотворнију борбу против Срба и српских интереса. То се може пратити кроз удео Хрвата у илирском, југословенском, потом фашистичком и комунистичком покрету, а то се данас јасно испољава и кроз деловање Хрватске према Србији у оквирима ЕУ и других организација чији Србија није члан.

и тада и надаље. И управо стога се чини готово парадоксалном чињеница да су током рата, док је Белић из Италије нудио српске жртве ради ослобођења хрватских и словеначких крајева, тајни *Лондонски ујговор* (1915) и дипломатске активности везане за њега откривали да су и западне силе прилично добро знале за широку етничку заступљеност српскога народа на западном Балкану (исп. Шемякин 1997: 354, Radić 2015: 53–54), – у основи исту онакву какву је видео Караџић. Цитираћу на крају један став М. Екмечића у вези с овим ратом: „За српски народ стварање Југославије била је Пирова победа. У рату 1914–1918. је имао толико жртава да је српски национални покрет добио дефанзивни карактер. Од тада је само бранио постигнуто” (Екмечић 2011: 372). Што се српске филологије тиче и њеног основног питања везаног за идентитет српскога језика, она је већ у време југословенског уједињења мало шта више имала да брани, а период титоизма донеће потом њен крах (исп. фус. 10).

Зачудо, иако су српски језик и србистичка наука жртвовани југословенској идеји, нит караџићевског филолошког погледа на српски језик и његове територијалне домете није престала да постоји у србистици. Слабљењем и распадом СФР Југославије караџићевски приступ као да је поново изронио на светло дана, иако је због снажних титоистичких рецидива и западноевропске геостратегије о српском питању, идеологија које поодавно иду подруку једна с другом, његов коначан повратак прилично неизврстан.³²

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Белић 1901: А. Белић, О српском језику, 36–44, у: Александар Белић, *Историја српског језика – сџудије, расјраве, кријшике*, Изабрана дела Александра Белића, 7, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1999.

Белић 1905: А. Белић, Дијалектолошка карта српског језика, 7–49, у: Александар Белић, *О дијалектима*, Изабрана дела Александра Белића, 10, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2000.

Белић 1915: А. Белић, Србија и јужнословенско питање, 77–171, у: Александар Белић, *Историја српског језика – сџудије, расјраве, кријшике*, Изабрана дела Александра Белића, 7, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1999.

Добрашиновић 1995: Голуб Добрашиновић, Стојан Новаковић – Вуков следбеник, у: *Стојан Новаковић – Личности и дело*, Научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992), Српска академија наука и уметности, Београд, 345–360.

³² С тим у вези, и критички осврти на делове Белићеве научне делатности у југословенском периоду данас се тешко пробијају у српској филологији и не баш лако објављују на страницама појединих научних и стручних часописа. Као да знатан део српске елите још није спреман за целовито суочавање са собом и сопственом прошлосту (исп. Радић 2019).

Екмечић 2011⁴: Милорад Екмечић, *Дујо крейшање између клања и орања. Историја Срба у новом веку (1492–1992)*, Ерго–Giunti, Београд.

Живановић 1888: Јован Живановић, Особине ресавскога или косовопољског дијалекта, у: *О српском језику*, Издање српске књижаре и штампарије браће М. Поповића у Новом Саду, 181–203.

Караџић 1849: Вук Стефановић Караџић, Срби сви и свуда, 129–146, у: Милосављевић 2002 (в.).

Ковачевић 2016: Милош Ковачевић, Српски језик и ћирилица у току Првога свјетског рата, у: *Александар Белић српски лингвиста века, 1*, Филолошки факултет Универзитета у Београду – Међународни славистички центар, Београд, 287–300.

Костић 1964: Лазо М. Костић, *Крађа српског језика (Културно-историјска студија)*, Добрица књига, Нови Сад 1999.

Миклошић 1879: Франц Миклошић, Српски и хрватски, 201–202, у: Милосављевић 2002 (в.).

Милосављевић 2002: Петар Милосављевић, *Срби и њихов језик (Хрестоматџија) [+ Найомене и коментари (455–524) и Закључна разматрања (527–540)]*, Требник, Београд.

Новаковић 1871²: Стојан Новаковић, *Историја српске књижевности*, Издање и штампа државне штампарије, Београд.

Радић 2012: Првослав Радић, О лингвистици проф. Белића у светлу научнополитичких парадигми, *Књижевности и језик*, LIX/3–4, Београд, 181–201.

Радић 2017: Првослав Радић, О тзв. Великом речнику САНУ и неким другим питањима, *Књижевности и језик*, LXIV/1–2, Београд, 25–37.

Радић 2019: Првослав Радић, О србистичким међама и размеђама и нашој савременој збиљи. Од В. Караџића до А. Белића и назад, *Вуковим шрајом на Косову и Мешохији* (ур. Г. Јашовић), Универзитет у Приштини, Филозофски факултет – Градска библиотека Вук Караџић, Косовска Митровица, 133–147.

РСАНУ-1: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, I, А–Бољуб* (с Уводом А. Белића, VII–XXVI), Српска академија наука, Институт за српскохрватски језик, Београд 1959.

Скерлић 1908: Јован Скерлић, Откуд Вуку Зидане Скадра – написао др Никола Андрић, у: Јован Скерлић, *Писци и књије, II* (ред. М. Ризвић и М. Бегић), Просвета, Београд 1964, 22–25.

Скерлић 1913: Јован Скерлић, Источно или јужно наречје, у: Јован Скерлић, *Писци и књије, II* (ред. М. Ризвић и М. Бегић), Просвета, Београд 1964, 328–358.

Стојановић 1896: [Љ. Стојановић], Приступна академска беседа Љуб. Стојановића, 359–377, у: Милосављевић 2002 (в.).

Џамбазовски 1963–1965: Климент Џамбазовски, Стојан Новаковић и македонизам, *Историјски часопис*, XIV–XV, Историјски институт у Београду, Београд, 133–156.

Шемякин 1997: А. Л. Шемякин, Первая мировая война. Рождение Югославии, у: Чуркина и др., *На њуђях к Југослави: за и њрођив*, Российская академия наук – Институт славяноведения и балканистики, Индрик, Москва, 341–381.

*

Iveković / Broz 1901: F. Iveković, Ivan Broz, *Rječnik [hr]vatskoga jezika*, svezak I (Predgovor: III–IV), Štamparija Karla Albrechta, Zagreb.

Jagić 1900: Vatroslav Jagić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Napisao dr. T. Maretić, Zagreb 1899, 284–289, у: Милосављевић 2002 (в.).

Jagić 1908: [V. Jagić], *Просѣктивъ энциклопедіи славянској филолоіи*, 290–297, у: Милосављевић 2002 (в.).

Nodilo 1885–1890: N. Nodilo, *Stara vjera Srba i Hrvata*, Zagreb, Logos, Split 1981.

Okuka 2006: Miloš Okuka, *Srpski na kriznom putu (Povjesnica, ideologija, jezička zbilja)*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Istočno Sarajevo.

Prohaska 1918: Dragutin Prohaska, O pitanju našega književnoga jedinstva, у: Gojko Tešić, *Zli volšebnici, Polemike i pamfleti u srpskoj književnosti 1917–1943*, Knjiga prva 1917–1929, Slovo ljubve – Beogradska knjiga, Beograd 1983, 52–54.

Radić 2015: Prvoslav Radić, The language reform of Vuk Stefanović Karadžić and the national question among the Serbs, *Филолоі*, VI/11, Универзитет у Бањој Луци – Филолошки факултет, Бања Лука, 46–55.

Skok 1949: Petar Skok, Jagić u Hrvatskoj, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 278, Odjel za jezik i književnost, I, Zagreb, 5–76.

Sosir 1996: Ferdinand de Sosir, *Kurs opšte lingvistike* (red. D. Točanac Milivojev), Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad.

Šepić 1960: Dragovan Šepić, O misiji Lj. Stojanovića i A. Belića u Petrogradu 1915. godine, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti*, 3, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 449–497.

Prvoslav Radić

VUK KARADŽIĆ'S PARADIGM OF THE SERB LANGUAGE AND YUGOSLAV IDEOLOGY

At the time of the formation of the Kingdom of Serbs,
Croats and Slovenes

S u m m a r y

Yugoslav ideology, which was strengthening since the late 19th century, was increasingly becoming preponderant over Vuk Karadžić's doctrine about the Serb language and its dialects, reducing it to a vague concept of a common "Serbo-Croatian" language. The abandonment of Karadžić's paradigm of the geographical distribution of the Serb language (Serbia, Montenegro, Bosnia,

Herzegovina, Slavonia, Dalmatia, etc.) was precipitated by the changed socio-political conditions and aspirations for the formation of a common state of the Serbs, Croats and Slovenes. The Serbian philological elite, led by Aleksandar Belić, decidedly adopted the idea of Yugoslavism. Over time, the damage to the interests of the Serbs in these matters, and primarily to the doctrine of the Serb language, would become unfathomable and would reflect on many social issues related to the Serbs, including the current situation.

Key words: Serb language, dialectology, V. Karadžić, A. Belić, Yugoslav ideology, World War I